

ÇOĞUNLUKÇU DEMOKRASİ ANLAYIŞI, ROUSSEAU VE TÜRK ANAYASALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

*Yrd. Doç. Dr. Yusuf Şevki HAKYEMEZ**

Günümüzde adından en fazla bahsedilen kavramlardan birisi olan demokrasi, oldukça farklı anlamlara gelebilecek biçimde kullanılmaktadır. Bu bağlamda herkes, genellikle kendi idealinin ya da uygulamasının gerçek demokrasi olduğu iddiasında bulunduğu için sonuçta farklı demokrasi anlayışları ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte günümüzde demokrasi denildiğinde, bunun, bireylerin devlet yönetimine ilişkin sahip oldukları mutlak ayrıcalığı ya da başka bir ifade ile halkın egemenliğini kastettiğini herkes kabul etmektedir.

İşte bireylerin devlet yönetiminde tek söz sahibi olması bağlamında demokrasiyi ilk geliştiren kuramcıların başında Jean Jacques Rousseau gelmektedir. Bu nedenle Rousseau'nun görüşleri önemlidir. Bununla birlikte demokrasi kuramı, Rousseau'dan itibaren günümüze gelinceye kadar kendisini geliştirmiştir. Günümüzdeki anlamıyla demokrasi kuramında Rousseau'nun öngördüğü modelden farklı bazı özelliklerin daha yer aldığı görülmektedir. Bu bağlamda siyaset teorisinde, tarihsel gelişim süreci içerisinde farklı demokrasi anlayışları yerini almış ve teoride ve uygulamada bu farklı anlayışlar etkisini göstermiştir.

Söz konusu farklı demokrasi anlayışlarından birisi de Rousseau'nun görüşlerinden ilham alan çoğunlukçu (mutlak) demokrasi anlayışıdır.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Hukuk Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Uzunca bir süre hem Avrupa’da hem de ülkemizde etkisini gösteren bu anlayış ilk bakışta en doğrusunun bu olduğunu akla getirmektedir. Çünkü buna göre çoğunluğun oyunu alanlar mutlak yönetme hakkına sahip olmaktadır. Ancak zamanla, yaşanan deneyimlerin ardından bunun sakıncalar doğurduğu anlaşılınca, çoğunlukçu demokrasi anlayışı yerine o sakıncaları ortadan kaldıracak alternatifler düşünülmüştür.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışı, ülkemizde de özellikle 1920’li yıllarda yapılan anayasalarda çok açık biçimde etkisini hissettirmiştir. Acaba niçin bu anlayış daha sonra terk edilmiştir? İşte bunun yanıtını verebilmek için öncelikle bu anlayışın temel dayanaklarını ele almak, ne biçimde uygulandığını görmek, eleştirilen yönlerine bakmak ve çoğunlukçu demokrasinin ülkemiz uygulamasını bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu yazıda amaçlanan da budur.

Bu bağlamda çalışmada, ilk olarak, demokrasilerde çoğunluğun yönetimi ilkesinin yeri ve önemine değinilmiş ve “çoğunlukçu demokrasi” ile “çoğunluğun yönetme hakkı”nın farklı şeyler olduğu vurgulanmıştır. Ardından çoğunlukçu demokrasi anlayışının kavramsal düzeyde kapsamı çizilmeye çalışılmış ve bunun teorisyeni konumundaki Rousseau’nun “Toplum Sözleşmesi” adlı eserinde bu anlayışın temellerinin nasıl öngörüldüğü belirtilmiştir. Son olarak ise bu anlayışın ülkemizde hangi anayasaları, ne biçimde etkilediği, bu anayasaların konuyu ilgilendiren hükümlerinden hareketle irdelenip değerlendirilmiştir. Çoğunlukçu demokrasinin benimsenmesi ve ardından kimi eksiklikleri dolayısıyla teoride ve uygulamada terk edilerek alternatiflerinin devreye sokulması sürecine vurgu yapılarak, bu çalışmada, demokrasi teorisinin gelişimi ile Türkiye’deki demokrasinin gelişim sürecinde aşama olarak nasıl bir benzerliğin olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: “Çoğunluğun Yönetme Hakkı” ve “Çoğunluğun Mutlak Üstünlüğü” Farkı

Halkın istekleri doğrultusunda yine halkın kendisi veya temsilcileri aracılığıyla yönetilmesi bağlamında demokrasilerdeki önemli bir sorun karar alma noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda demokrasilerde karar alma, ya bizzat egemenliğin sahibi olan halk tarafından ya da daha yaygın bir uygulama olarak, halkın adına seçilip karar alma merciilerine gönderilen temsilciler tarafından gerçekleştirilmektedir. Halkın veya temsilcilerinin tümünün her konuda her zaman aynı kanaate sahip olması düşünülemeyeceğine göre, karar alma sürecinde de kolay kolay oybirliği yöntemine başvurulamaz. Toplumların değişik konularda oybirliği biçiminde bir konsensüsü sağlayacak kanaatleri olmamakla birlikte, değişik konularda karşılaştıkları sorunların çözümü ya da daha doğru bir ifade ile yönetilebilmeleri için kamusal kararların alınması gerekmektedir. İşte karar alma merciilerinde bulunanlar açısından bu süreçte, nasıl bir oy oranı ile karar alabilecekleri sorunu ortaya çıkmaktadır.

Demokratik rejimlerde karar alma mercii olarak ilk akla gelen ve siyasal sistem içerisinde en önemli kurum olarak karşımıza çıkan parlamentolarda toplumdaki ideolojik/toplumsal farklılığın paralelinde bir tablonun bulunduğu görülür. Parlamentolarda karar alma sürecinde bu farklılık ve bölünmeler ve yine bunun yanında değişik konulardaki menfaat çatışmaları ve benzeri etmenler temsilcilerin farklı doğrultuda oy kullanmasını sonuçlandırmaktadır. Temsili demokrasilerde, temsilciler arasında görüş farklılığı olsa bile yine de belli bir çoğunluk oyu ile siyasal kararların alınıp uygulamaya geçirilmesi gerekir. Bu noktada belli bir anda ortaya çıkan çoğunluğun içerisinde yer alanlar her oylamada farklı farklı kesimler veya kişiler olabilir. Ancak yine de her oylamada mutlaka bir çoğunluk görüşü ortaya çıkmaktadır. Çoğunluğun konjonktürel olarak değişmesi ve farklı kişilerden oluşması çoğunluk görüşünde olanların her zaman aynı toplumsal grup olmadığını akla getirmektedir. Yani çoğunluğun değiştiği söylenirken aslında onun tavrı ifade edilmeye ve bu çoğunluğun her zaman belli, bilinçli bir toplumsal kesim olmadığını vurgulanmaya çalışılmaktadır¹.

Demokratik karar alma sürecinden bahsedildiği için bu aşamada karar alıcıların özgürce hareket etme imkanına sahip olduğunu da özellikle belirtmek gerekir. Yani çoğunluk kararını, özgürce seçilmiş olan temsilcilerin çoğunluğu ya da çoğunluk oyu ile almış oldukları kararlar olarak görmek gerekir². Çünkü egemenliğin sahibi olan halk bu biçimde kendi kendini yönetme işlevini gerçekleştirebilir. Bu nedenle karar alıcıların da hep genel oydan çıkmış olan kişiler olduğunu unutmamak gerekir. Zaten demokrasilerde en önemli siyasal karar alma organı pozisyonunda bulunan parlamentoların oluşumunda başka bir yolun takip edilmesi de mümkün değildir.

Bu yazıda çoğunluk kavramı yasa yapma süreci ile sınırlı olarak ele alınacaktır. Bu açıdan konuya yaklaşıldığında “çoğunluk yönetimi” yasaların yapılmasında çoğunluk desteğinin zorunlu ve yeterli olmasını ifade etmektedir³. Ancak bu aşamadan sonra şu soruların yanıtını aramak gerekir: Acaba demokrasilerde karar alma sürecinde niçin hemen çoğunluk ilkesinden bahsedilmektedir? Bu yöntemden daha farklı, daha fazla katılımı sağlayan veya daha makul yöntemlerin karar alma sürecinde etkili olması söz konusu olamaz mı? Bu noktada karar alma sürecinde “oybirliği” biçiminde bir yöntemin benimsenmesi daha doğru bir sonuç vermeye yatkın değil midir?

¹ Henry B. MAYO, **Demokratik Teoriye Giriş**, (Çev: Emre Kongar), Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını, Ankara, 1964, s. 140-141.

² Ibid, s. 143.

³ Robert A. DAHL, **Demokrasi ve Eleştirileri**, (Çev: Levent Köker), Türk Demokrasi Vakfı Yay., Ankara, 1993, s. 169.

Çoğunluğun yönetme hakkı demokrasilerde bir anlamda zorunluluktan kaynaklanmaktadır. Aslında oybirliği ilk bakışta çok daha tutarlı bir yöntem olarak gözükse de uygulanması durumunda karar alma sürecini tıkayabilecek durumdadır. Temsili ya da doğrudan demokraside karar alma noktasında oybirliği koşulu aranırsa o zaman her oy kullanacak kişinin veto hakkına sahip olması mümkün olacaktır⁴. Kamusal sorunlar karşısında düşünsel açıdan homojen bir toplumsal yapının bulunması mümkün olamayacağına göre bu yöntem terk edilmiş olmaktadır. Aksi takdirde hiçbir konuda karar alma imkanı bulunmayacaktır. Bu nedenle gerçekçi olmak, ütopyik idealizmden sıyrılıp, zorunlu biçimde pratik gereksinmelere yanıt vermeye doğru yönelmek gerekir. O zaman da karşımıza “çoğunluğun yönetme hakkı” çıkmaktadır⁵. Bu noktada akla belki “azınlığın yönetimi” gibi bir öneri gelebilir ama bunun, makul düşünüldüğünde, hiçbir zaman mantiken kabul edilebilecek bir yol olmadığı söylenmelidir. Hele de bunun karşısında çoğunluğun yönetimi biçiminde bir alternatif varsa⁶. Dolayısıyla oybirliği yöntemi söz konusu olamayacağına göre siyasal karar alma konusunda en makul çözüm çoğunluğun yönetimi ilkesinin benimsenmesidir. Çünkü azınlığın yönetme hakkı makul sınırlar dahilinde izah edilemez.

Bununla birlikte çoğunluğun yönetimi hakkının, çoğunluk biçiminde ortaya çıkan görüşün mutlak doğru olmasından kaynaklanmadığını özellikle belirtmek gerekir. Bu sadece, Mayo'nun deyimiyile, alternatif olarak düşünülenler daha kötü olduğu için kabul edilmektedir⁷. Dolayısıyla çoğunluğun yönetme hakkı demokratik karar alma sürecinde bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır⁸.

Çoğunluğun yönetme hakkı zorunluluktan dolayı benimsendiğine göre bunun hiçbir haklı temelini ortaya koymadan uygulanması mümkün müdür? Aslında yukarıda belirtilenlerden sonra böyle bir sonucun ortaya çıktığı söylenebilir. Ancak mantıklı düşünmek gerekirse çoğunluğun yönetme

⁴ Mehmet TURHAN, “Çoğunluk İlkesi”, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 1988, s. 71.

⁵ Leslie LİPSON, *Demokratik Uyarlık*, (Çev: Haldun Gülalp, Türker Alkan), Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984, s. 472-473

⁶ Amerika Birleşik Devletleri Eski Başkanlarından A. Lincoln ilk göreve başlarken bu konuda şöyle demiştir: “Oybirliği olanaksızdır; azınlık yönetimi, sürekli bir düzenleme olarak hiç kabul edilemez; bu nedenle çoğunluk ilkesini reddedince geri kalan şu ya da bu biçimde anarşi ya da buyurganlık (despotluk) olmaktadır”. Bkz. *Ibid.*, s. 474.

⁷ Mayo, s. 151.

⁸ Bununla birlikte uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan karar alma mekanizmalarını bu noktada ayrı tutmak gerekir. Çünkü uluslararası ortamda hukuken devletlerin birbirlerine karşı üstünlüğü yoktur. Bu alanda devletlerin egemen eşitliği söz konusudur. Devletlerin egemenliği dolayısıyla uluslararası ilişkilerde oybirliği ve veto biçiminde imkanlar bulunabilir. Bkz. *Ibid.*, s. 143-144. Bu durumda devletlerin egemen eşitliği ve hiyerarşiye tabi olmaması uluslararası alanı ve dolayısıyla bu alandaki karar alma sürecini devletlerin iç kamusal alanından farklı bir duruma sokar.

hakkının bazı haklı temellere dayandığını da belirtmek gerekir. Çünkü benimsenen bu yöntemle göre siyasal kararlar alınacak ve bu kararlara toplumun tüm kesimleri ve kişileri uyacaktır. Bu nedenle söz konusu ilkenin bazı meşruiyet temellerinin bulunması gerekir.

Siyasal açıdan yapılan değerlendirmelerde çoğunluğun yönetme hakkının meşrulaştırılması konusunda dört hususun ön plana çıktığı görülür:

Birincisi; doğruyu bulmada çoğunluğun, azınlığa göre daha şanslı olma ihtimalidir. Yani çoğunluk, doğru karar üretmeye herhangi bir başkasından ve azınlık kesiminden daha fazla yatkındır⁹. Ancak kanaatimizce burada çok kesin bir ifade kullanmamak gerekir. Çünkü çoğunluk da bazen değişik unsurların etkisi ile yanlış kararlar alabilmektedir. Ancak bu biçimdeki istisnalar bir kenarda tutularak demokrasilerde gerçeğin, adaletin ve sağduyunun genellikle çoğunluk iradesinde yattığına inanılır¹⁰.

İkinci olarak çoğunluğun yönetme hakkı, mantıksal olarak oy eşitliğini de kapsayan siyasal eşitlikle doğrudan ilgilidir¹¹. Demokraside, her kişi hukuken eşit olduğuna göre, bir çoğunluk kesimi geriye kalanlardan daha fazla oy sahibi olacağından onun kararlarının benimsenmesi gerekir. Eğer çoğunluk karşısında azınlık görüşü kabul edilecekse o zaman eşitliğin tezahürü mümkün olmayacaktır. Bu nedenle, böyle bir durumda siyasal eşitliğin bir gereği olarak çoğunluk görüşü kabul edilmelidir. Bununla birlikte, bu sayı fazlalığı biçimindeki çoğunluğun kararı, onun her zaman doğru ve haklı olduğunu da göstermez¹².

Konuya siyasal eşitlik açısından yaklaşıldığında, çoğunluğun yerine azınlığın yönetme hakkı gibi bir öneri getirildiğinde o zaman azınlıktakilerin her birinin oyunun çoğunluktakilerden daha ağırlıklı olacağı ve eşitlik gibi demokrasideki çok temel bir ilkenin ikinci plana itilmiş olacağı fark edilecektir¹³.

Çoğunluğun yönetimini haklılaştırma noktasında pragmatik yönü ön plana çıkan üçüncü gerekçe ise, çoğunluğun yönetimi ilkesinin kolektif

⁹ Ibid, s. 147; Dahl, s. 177.

¹⁰ Turhan, s. 46.

¹¹ Bkz. Norman P. BARRY, **Modern Siyaset Teorisi**, (Çev: Mustafa Erdoğan/Yusuf Şahin), Liberte Yay., Ankara, 2003, s. 326; Mayo, s. 150; Dahl, s. 171.

¹² Mayo, s. 150.

¹³ Turhan, s. 47. Aslında demokrasilerde eşitlik, çok temel bir ilke olarak insanlar arasında servet, eğitim, ırk ve benzeri farklılıklara bağlı olarak bir üstünlük iddiasının olmamasını, hepsinin hukuksal düzeyde eşit olması gerçeğini sürekli biçimde vurgular. Bir kişinin insan olarak diğerlerinden üstün olması mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında aslında çoğunluğun yönetme hakkı da tatmin edici bir formül sayılamaz. Çünkü o zaman azınlıkta kalanların eşitliği ihlal edilmiş olacaktır. Böyle bir kaygı çok önemlidir. Ancak, sürekli vurgulandığı gibi, bu noktada çoğunluğun yönetme hakkı aslında başka bir çözüm yolu olmaması nedeniyle zorunlu olarak kabul edilmektedir.

kararlarda kendi kaderini tayin etme imkanını uygulayabilen insan sayısını daha yüksek tutma fırsatını sağlamasıdır. Bu nedenle çoğunluk yönetimi azınlığın yönetimine göre akla daha yatkın bir tercih olarak kabul edilebilir. En yalın tanımıyla demokrasi, halkın kendi kendisini yönetmesi olduğuna göre en yüksek sayıdaki insanın kendisini yönetmesi de bu ilke sayesinde gerçekleşecektir¹⁴.

Dördüncü olarak, bir önceki ile bağlantılı sayılabilecek şu haklılaştırma yapılabilir: Yasaları çoğunluk çıkaracağına göre, demokrasilerde çoğunluğun yönetimi toplumdaki tüm yurttaşlar arasında yasaların sağlayacağı ortalama faydayı da maksimum düzeye yükseltecektir. Uygulamada karşımıza çıkabilmesi mümkün olabilecek başka hiçbir alternatif karar alma biçimi bu noktada çoğunluğun yönetiminden daha iyi bir sonuç veremez¹⁵.

Çoğunluğun yönetme hakkının meşruiyeti noktasında yukarıda sıralanan bu gerekçelendirme girişimlerine dikkat edilirse aslında bunların tümünün varsayımlara dayandığı görülür. Her biri savunduğu varsayımı temellendirmeye çalışırken, böylece çoğunluğun yönetme hakkının kabulünün gereğine vurgu yapar¹⁶. Oysa uygulamadaki durum bu varsayımlardan çok daha farklı biçimde gerçekleşebilir. Kanaatimizce demokrasilerde karar alma süreci önemlidir ve bunun gerçekleştirilmesinde daha iyi bir yöntem henüz keşfedilemediğine göre şu anda en az sakıncalı sayılabilecek yöntem olarak çoğunluğun yönetimi zorunlu olarak benimsenmektedir. Ancak bu noktada Lipson'un şu tespiti anlamlıdır: Demokratik bir rejimin ahlakiliği yönetilenlerin rızasına dayalı olma zorunluluğundan geçiyorsa, bunu çoğunluğun yönetimi ile uzlaştırmak mümkün değildir; çünkü her zaman karşıt görüşte olan azınlıklar vardır. O zaman çoğunluk yönetimini savunmanın tek gerekçesi olabilir. O da daha büyük bir sayının haklılığıdır. Fakat bu gerekçe de aslında ahlaki bir gerekçe değildir¹⁷.

Demokrasilerde karar alma sürecinde karşımıza çıkan çoğunluğun yönetimi hakkı, aslında sadece demokrasinin temel bir ilkesi olması gerekirken, tarihsel süreçte adeta amaç durumuna getirilmiş ve bu bağlamda çoğunluğun mutlak üstünlüğünü, yanılmazlığını ve doğruluğunu ön plana çıkaracak biçimde bir demokrasi türü olarak ortaya çıkmıştır. Buna "çoğunlukçu demokrasi" adı verilmektedir. Çoğunluk iradesinin sınırsız biçimde üstünlüğüne dayalı olan bu anlayış Rousseau'nun görüşlerinden esinlenerek oluşturulmuştur¹⁸.

¹⁴ Dahl, s. 173-174.

¹⁵ Ibid., s. 179.

¹⁶ Ibid., s. 181

¹⁷ Lipson, s. 476.

¹⁸ Akal, çoğunluk iradesinin bu biçimdeki mutlak üstünlüğünün Rousseau'nun yanında, Ondan daha önce yaşamış olan İspanyol düşünür Suarez tarafından da benimsendiğini

Çoğunlukçu demokrasi anlayışı, milli irade ya da genel irade olarak adlandırılan ve çoğunluk iradesi olarak ortaya çıkan iradenin daima kamunun iyiliğine yöneldiği, toplumun ortak çıkarı ile çoğunluğun çıkarının asla çatışmayacağı varsayımından hareket eder. Dolayısıyla, çoğunlukçu demokrasi anlayışında eğer çoğunluk iradesinin daima halkın ortak iyiliğine yöneldiği ve asla yanılmadığı kabul edilirse, o zaman bu iradeyi sınırlayacak, azınlık haklarını çoğunluk karşısında koruyacak ve güvence altına alacak tedbir ve kurumlara da gerek kalmayacak; hatta bunlar zararlı sayılıp reddedilecektir¹⁹. Herhangi bir konuda çoğunluğun iradesi bir defa belirdikten sonra, bundan böyle bu iradenin karşısında hiçbir biçimde sınırlayıcı ve kayıtlayıcı bir kuvvet çıkamayacaktır. Çünkü böyle bir durumda bu iradenin gerçekleşmesi engellenmiş olacak ve bu da demokrasi ile çelişecektir²⁰. Bu demokrasi anlayışı azınlığın haklarını korumak için olsa bile çoğunluğun iradesini kısıtlayabilecek hiçbir unsuru kabul etmediği için “mutlak” bir niteliğe sahiptir.

Bu nedenle çoğunlukçu demokrasi anlayışına göre çoğunluk iradesi hiçbir zaman yanılmaz; sürekli biçimde halkın ortak iyiliğini yansıtır ve bundan dolayı da çoğunluk karşısında azınlıkta kalan görüş yanlıştır ve bunun halkın ortak iyiliğini temsil etme imkanı yoktur. Dikkat edilirse bu demokrasi anlayışının mantığında sürekli biçimde demokrasinin ve dolayısıyla çoğunluk iradesinin hep olumlu yorumlanması gereği yatmaktadır ve burada sürekli olarak, genel iradenin, alacağı kararlarla adaleti sağlayacağına iyiniyetle inanmak gerekmektedir²¹. Aslında bu anlayış sayı üstünlüğüne dayanan iradeye sırf bu özelliğine dayalı olarak üstünlük sağlamakta ve onu toplumdaki “mutlak doğru” konumuna getirmektedir. Dolayısıyla bu demokrasi anlayışında yurttaşların belli aralıklarla kullanacakları oy hakkından başka hak ve özgürlükleri olamaz; çünkü çoğunlukçu demokrasi anlayışında bu sayı üstünlüğünün karşısında bu biçimdeki ayrıcalıklar bir anlam ifade edemez²².

Oysa çoğunlukçu demokrasi anlayışındaki temel vurgulardan farklı olarak günümüzde demokrasi, çoğunluğun yönetiminden daha fazla bir anlam taşımaktadır. Günümüzde kuvvetler ayrılığı, Anayasanın üstünlüğü ve anayasa yargısının varlığı gibi hususlar sınırlı hükümet sistemini amaçladığına göre, demokratik bir ülkede çoğunluk ilkesi halen çoğunluk iradesi karşısında sınırlayıcı bir güç tanımama biçiminde beliriyoorsa, o

belirtmektedir. Bkz. Cemal Bali AKAL, “Devlet, Yasa, Hakimiyet”, **Cumhuriyetin 75. Yılı Armağanı**, İÜ Hukuk Fakültesi Yay., İstanbul, 1999, s. 33.

¹⁹ Bkz. Ergun ÖZBUDUN, **Türk Anayasa Hukuku**, IV. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1995, s. 12.

²⁰ Münci KAPANI, **Kamu Hürriyetleri**, VII. Baskı, Yetkin Yay., Ankara, 1993, s. 169.

²¹ Akal, s. 33

²² Kapani, s. 170.

zaman bunun demokrasinin bu yeni biçimi ile bağdaştırılması mümkün olmayacaktır²³.

İşte günümüzde bu endişelerin tümüne bir arada yanıt bulmaya çalışan bu yeni anlayış karşımıza “çoğulcu demokrasi” olarak çıkmaktadır. Çoğunlukçu demokrasinin eleştirilen yönlerini törpüleyen bu anlayışa göre yine çoğunluğun yönetme hakkı bulunmakla birlikte, bunun karşısında azınlık hakları da vazgeçilmez öneme sahiptir. Dolayısıyla kamunun ortak iyiliği yanında, toplum içindeki çeşitli gruplar ve onların özgür tartışma ve pazarlıkları da önemli rol oynamaktadır²⁴. Çoğulcu demokrasi anlayışında yine çoğunluğun yönetimi hakkı temel bir ilke olarak kalmaktadır. Hatta bu anlayışta en önemli karar alma organı pozisyonundaki parlamentonun yeri de aynen korunmuştur. Çoğunlukçu demokrasi anlayışında parlamento sınırsız yetkilere sahiptir ve parlamentonun tartışılmaz üstünlüğü vardır. Oysa çoğulcu anlayışta yine parlamentonun üstünlüğü korunmuştur ancak onun yetkileri sınırsız değildir.

Çoğulcu demokrasi anlayışında devletin yasama, yürütme ve yargı organları içerisinde yine en önemlisi olarak yasama organı karşımıza çıkmaktadır. Çünkü yürütme ve yargının görevini yerine getirebilmesi için yasama organının kanun çıkarması gerekir. Bu nedenle parlamento asli düzenleme yetkisine sahiptir ve bu bağlamda parlamentonun üstünlüğü devam etmektedir. Ancak bu üstünlük artık sadece diğer devlet fonksiyonlarına karşı olan nispi üstünlük olarak kalmaktadır. Çünkü parlamento sınırsız yetkilere sahip değildir; onun üzerinde de anayasa vardır. Oysa çoğunlukçu demokrasi anlayışındaki parlamentonun konumu çok daha farklıdır.

Bu açılardan bakıldığında demokrasilerde çoğunluğun yönetiminin halen temel bir ilke olarak varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Çoğunluğun yönetimi ilkesi biçimsel açıdan bakıldığında demokrasinin temel bir ilkesidir, ancak bu ilke tek başına demokrasinin gerçekleşmesinde yeterli değildir. Günümüzde çoğunluk ilkesinin tek başına demokratik rejimi demokratik olmayanlardan ayırmada yetersiz olduğu ikna edici gerekçeler ileri sürülerek iddia edilebilir. Bu bağlamda çoğunluğun yönetimi demokratik karar alma sürecine işlerlik kazandırmaya yarayan bir araçtır²⁵. O nedenle günümüzde çoğunluk ilkesini ihmal etme değil, demokrasinin diğer ilkeleriyle birlikte ele alma zorunluluğu ortaya çıkmaktadır²⁶. Çünkü çoğunluğun yönetimi ilkesini tek başına ele almak çoğunluk baskısına ve

²³ Turhan, s. 59.

²⁴ Kapani; s. 172-173; Özbudun, s. 12.

²⁵ Bkz. Mustafa ERDOĞAN, **Anayasal Demokrasi**, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2001, s. 257.

²⁶ Barry, s. 325-326; Turhan, s. 73

diktatörlüğüne yol açabilir. Unutulmamalıdır ki çoğunluk da bazen yanılabilir ve adaletsiz kararlara imza atabilir²⁷.

Ancak farklı bir perspektiften hareketle aşırı bir sonuca ulaşım çoğunluğun yönetimini totaliter diktatörlükle bir tutmak da yanlıştır. Buradaki temel sorun çoğunluk ile azınlık arasındaki dengenin nasıl gerçekleşeceği noktasında düğümlenmektedir. Çoğunluk yönetimi; basit biçimde çoğunluğun kabul ettiği her kuralın mutlak doğru olduğu ve zorunlu olarak uygulanması gerektiği biçiminde anlaşılmadığı sürece, karar alma süreci noktasında demokrasinin önemli bir ilkesi olarak kabul edilmelidir. Bu biçimdeki çoğunluk yönetimi siyasal iktidarın sınırlandırılması ve halkın yönetime katılması anlamındaki anayasacılıkla çelişmez. Ancak bunun ötesine geçerek, bir toplumda sayı olarak çoğunluğun kabul ettiği görüşü ya da politikayı geriye kalanların da benimseyeceği biçimindeki mutlak çoğunlukçu anlayış ise modern demokrasilerde yer bulamamaktadır²⁸. Bununla birlikte çoğunlukçu demokrasi olarak adlandırılan bu mutlak demokrasi anlayışı geçmişte hem demokrasinin teorisyenlerince yüceltmeye çalışılmış; hem de değişik ülkelerde uygulanmıştır. İşte bu bağlamda çalışmada bundan sonra demokrasinin önemli kuramcılarından Rousseau'nun çoğunlukçu demokrasi anlayışına değinilecek ve bu anlayışın etkisindeki Türk Anayasaları ele alınacaktır.

Rousseau'da Genel İrade Kavramı - Çoğunlukçu Demokrasi İlişkisi

Rousseau kuramını oluştururken en başta bir “doğa durumu” varsayımını ortaya koyup, bu ortamda insanların eşit ve özgür olduklarını belirtmiştir. Ancak toplum halinde yaşamaya başladıklarında bu durum değişmiş ve insanlar arasında eşitsizlik ve tahakküm ortaya çıkmıştır. İşte bu kötülükleri ortadan kaldırmak için toplum sözleşmesi yapılmıştır²⁹.

Bu sözleşme yapılması anında toplumdaki tüm bireyler gönüllü olarak buna dahil olmuşlardır. Üstelik, önceki toplum sözleşmecilerinden farklı olarak Rousseau sözleşmenin ardından bireyleri yönetim sürecinden uzak tutmayı hiç düşünmemiştir³⁰. Devlet vatandaşların özgür olarak birleşmesi esasına dayandığına ve devlet oluştuktan sonra da yönetiminde bireyler etkili olduğuna göre buradan Rousseau'nun demokrasiyi benimsediği sezilebilir. Rousseau bu durumu şu şekilde vurgulamaktadır: “Katılımcılardan her birinin canını ve malını, oluşturacağı ortak gücün tümüyle savunup koruyacağı bir katılım biçiminin bulunması... Ve bu ortaklıkta her bireyin,

²⁷ Mayo, s. 157-158.

²⁸ Carl J. FRIEDRICH, *Sınırlı Devlet*, (Çev: Mehmet TURHAN), Gündoğan Yay., Ankara, 1999, s. 69-70.

²⁹ Levent KÖKER, “Rousseau ve Demokrasi ya da Liberal Teorinin Eleştirisinin Öğeleri Üzerine Bir İnceleme”, *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 4, Temmuz 1989, s. 42-43.

³⁰ Andrew HEYWOOD, *Political Theory*, Second Edition, St. Martin's Press, New York, 1999, s. 243.

tüm öteki ortaklarla birleşirken yine de yalnızca kendi istencine boyun eğmesi ve ortaklığa katılmadan önceki denli özgür kalması'. Toplum sözleşmesinin çözüm getirdiği ana sorun da budur işte"³¹.

Locke'da olduğu gibi Rousseau'da da toplum sözleşmesi yapılırken; yani devletin kuruluşu aşamasında toplumdaki herkesin buna katılması gerekir. Ancak Rousseau'da kuruluşta aranan bu oybirliği yerine daha sonraki karar alma sürecinde çoğunluk yönetimi ile yetinilir³². Devletin kuruluşu ve daha sonraki karar alma sürecindeki bu özellikler Rousseau'nun nasıl bir siyasal rejim hedeflediğinin ipuçlarını vermektedir. Devletin kuruluş aşamasında tüm vatandaşların rızasını aramakla demokrasiyi savunduğu, siyasal karar alma sürecinde ise çoğunluk oyunu yeterli görürken onun çoğunlukçu demokrasiyi hedeflediği düşünülebilir. Ancak bu ikinci tespiti yapmak ve Rousseau'nun çoğunlukçu demokrasi anlayışını benimsediğini söyleyebilmek için Onun genellikle çoğunluk iradesi biçiminde ortaya çıkan "genel irade"yi "yanılmaz" ve "mutlak" olarak nitelemesini de görmek gerekir.

Rousseau'nun tasarladığı siyasal düzende, toplumdaki her bireyin egemenliğin bir hissesine sahip olması esası vardır. Bu açıdan bakıldığında toplumdaki "egemen güç" toplumu oluşturan bireylerin toplamıdır. Devletin on bin yurttaştan oluştuğunu varsaymamız durumunda, Rousseau'ya göre, egemen varlığın uyuşma oranı on binin bire oranı gibidir. Yani devletin her üyesinin payına, egemen gücün on binde biri düşmektedir. Ancak her üye egemen gücün otoritesine varlığının tümüyle boyun eğmektedir³³.

Bu noktada Rousseau'da, karar alma ile de doğrudan ilgili önemli bir kavram olarak "genel irade" ortaya çıkmaktadır. Ancak bunun ortak irade ve özel (bireysel) iradeden farklı olduğunu da özellikle belirtmek gerekir. Düşünürü göre genel irade genelin çıkarını ve mutluluğunu amaçlamaktadır. Bunun yanında ortak irade ise sadece özel çıkarlarla ilgilidir ve bu özel iradelerin toplamı biçiminde ortaya çıkar. "Genel irade" bireylerin özel çıkarlarına göre genel refah için çaba gösteren vatandaş çoğunluğunun iradesi olduğu için, her vatandaşın özel iradelerinin toplamı olan "ortak irade"den farklıdır. Bu açılardan bakıldığında genel irade her zaman doğru yoldadır ve kamu yararını hedefler, onun hiçbir zaman yanılması söz konusu değildir³⁴.

Genel irade toplumun genelinin çıkarını amaçlamakla birlikte her zaman "oybirliği" biçiminde ortaya çıkmaz. Hatta genel iradenin

³¹ Jean-Jacques ROUSSEAU, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev: Alpagut Erenuluğ), Öteki Yayınevi, Ankara, 1999, I. Kitap, VI. Bölüm.

³² Dahl, s. 169

³³ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, III. Kitap, I. Bölüm.

³⁴ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, II. Kitap, III. Bölüm. Rousseau'da özel çıkar ve genel çıkar farklılığı konusundaki değerlendirme için bkz. Heywood, s. 241-248.

Rousseau'da genellikle “çoğunluk iradesi” ile aynı olduğu sonucu çıkarılabilir³⁵. Nitekim Toplum Sözleşmesinde Rousseau, devletin olduğu ilk sözleşme dışında, çoğunluğun oyunun da geri kalanları her zaman bağlayacağını, bunun sözleşmenin bir sonucu olduğunu belirtmektedir. Çünkü Rousseau'nun düşüncesinde genel iradenin tüm özellikleri çoğunluk iradesinde de bulunmaktadır³⁶.

Rousseau'da çoğunluğun yönetiminin meşruluğu, çoğunluğun büyüdüğü oranda genel istence yaklaşması esasına dayanır. Azınlığın çoğunluğa uyma yükümlülüğü doğadan değil, topluluk görüşünden kaynaklanmaktadır³⁷. Toplum Sözleşmesi sonrası oluşan yapıda genel irade genellikle çoğunluğun iradesi biçiminde ortaya çıktığına göre böyle bir durumda bunun karşısında yer alan azınlığın iradesinin durumu ne olacaktır? Rousseau, azınlık iradesinin çoğunluk karşısındaki durumunu “çoğunluğa tabi kılınmakla varılan bir özgürlük anlayışı” ile açıklamaya çalışmaktadır. Yani siyasal bir konuda genel irade dışında kalmış olan azınlık iradeleri gerektiğinde zorla çoğunluk iradesine tabi kılınacak ve böylece birey, genel iradeye muhalif kalsa bile, yasalara uymak zorunda kalacağından özgür olacaktır³⁸. Böylece, azınlığın her durumda sırf azınlıkta kaldığı için yanıldığı sonucu çıkmakta ve onun gerektiğinde “zorla” özgürleştirilmesi amaç olarak ortaya çıkabilmektedir. Bunun mantığı şuna dayanmış olabilir: Rousseau'nun öngördüğü modelde toplumdaki her bireyin, egemen güç içerisinde, geriye kalanlarla eşit bir payı olduğuna göre, bir kişi eğer genel

³⁵ David MUSCHAMP, “Rousseau and the General Will”, *Political Thinkers*, (Ed: D. Muschamp), St. Martin's Press, New York, 1986, s. 132; Köker, s. 43. Friedrich ise Rousseau'nun Toplum Sözleşmesinde belirttiği, “Oylar arasındaki bu ilişkileri düzenlemeye yarayabilecek iki genel kural vardır: Biri, tartışmalar ne denli önemli ve ciddi ise ağır basan görüşün oybirliğine o denli yaklaşması gerektiği; öteki ise, ele alınan sorun ne denli ivedilik istiyorsa oyların paylaşımında aranan farkın o denli azaltılması ve hemen sonuçlanması gereken tartışmalarda, tek oy fazlalığının yeterli sayılması gerektiğidir. Bu kurallardan birincisi yasalar için, ikincisi ise işler için daha elverişli görünüyor”. (Rousseau, s. 167). açıklamasından, Onun çoğunluğu yönetme hakkını sadece acil karar verme durumunda kullandığı ve bunun da olağanüstü durumlarla sınırlı olduğu sonucuna ulaşıyor. Bkz. Friedrich, s. 71-72.

³⁶ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, IV. Kitap, II. Bölüm.

³⁷ Rousseau'da çoğunluk iradesi konusunda yapılan bu tespitler için bkz. Lipson, s. 475. Rousseau'da genel iradenin bölünmeden en azından çoğunluk olarak belirmesine o kadar önem verilir ki Düşünür'e göre genel iradenin kendisini hakkıyla ifade edebilmesi için toplum içerisindeki fraksiyonların ve farklı grupların bulunmaması gerekir. Bundan genel iradenin belirmesi ve bu süreçte saptırılmaması noktasında Rousseau'nun siyasal partilere sıcak bakmadığı sonucu çıkarılabilir. Genel iradenin yanılmazlığı dolayısıyla azınlıkta kalanlar ya da muhalefet Rousseau'ya göre yanılmış olan iradenin ürününden başka bir şey değildir. Bkz. Mehmet AKAD/Biherin VURAL DİNÇKOL, **Genel Kamu Hukuku**, II. Basım, Der Yay., İstanbul, 2002, s. 124; Zühtü ARSLAN, “Rousseau'nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem”, **Doğu - Batı**, Yıl: 6, Sayı: 21, Kasım Aralık Ocak 2002-03, s. 21.

³⁸ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Birinci Kitap, VII. Bölüm.

iradeye uyarsa kendisine itaat etmiş olur. Çünkü o iradede kendi payı da vardır³⁹. Bu açıklamalar sonucunda Rousseau'da genel iradenin, eşitlik ve kardeşlik üzerine kurulu olan özgürlük çatısı altında adalet ve kamusal çıkarı bir arada tutmaya çalıştığı söylenebilir⁴⁰.

Genel iradenin yanılmazlığı yanında Rousseau'ya göre egemenliğin devri ve sınırlandırılması da mümkün değildir. Egemeni sınırlamak onu yok etmek gibidir. Çünkü egemen varlığın kendisinden daha üstün bir varlık kabul etmesi saçma ve tutarsızdır. Nitekim 18. yy'da demokratik egemenliğin "mutlak" olduğunu en hararetli biçimde savunan Rousseau "olmuştur"⁴¹. Benzer biçimde egemenliğin kullanılması bağlamında Rousseau'ya göre temsilcilerin ya da günümüzde en fazla karşımıza çıkan şekliyle milletvekillerinin yurttaşların işlerini onlar adına yapmakla görevlendirilmesi de mümkün değildir. Çünkü özgür bir devlette yurttaşlar her işi kendi elleriyle yaparlar. Egemenlik ne devredilebilir ne de temsil edilebilir. Dolayısıyla milletvekilleri onun temsilcileri değil; olsa olsa onun belli bir zaman dilimi içerisinde özel işlerini yürütmekle yetkilendirilmiş görevlileri olabilirler ve bu kişiler hiçbir karar alamazlar. Doğrudan doğruya halkın onaylamadığı hiçbir yasa yasa sayılamaz⁴².

Genel irade kuramına bakıldığında, Rousseau'da sürekli biçimde demokratik endişenin ön planda olduğu görülmekle birlikte, demokrasinin hangi özelliklerini ön planda tuttuğu çok net biçimde fark edilemez. Bu noktada, Rousseau'nun kuramında iki farklı demokrasinin olduğu belirtilmektedir. Bunlardan birisi "hükümet etme biçimi" olarak demokrasi, diğeri ise "egemenlik formu" olarak demokrasidir. Hükümet etme biçimi olarak demokrasi daha ziyade Toplum Sözleşmesi eserinde işlenmektedir ve Rousseau bunun ancak Tanrılardan oluşan bir toplumda mümkün olabileceğini belirtmektedir⁴³. Diğeri ise Onun siyasal yazılarında karşımıza çıkar ve ağırlıklı olarak egemenliğin tüm topluma ait olduğunu vurgulamaya çalışır⁴⁴.

³⁹ Muschamp, s. 131.

⁴⁰ Ibid, s. 135.

⁴¹ Bkz. Heywood, s. 93.

⁴² Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, III. Kitap, XV. ve XVI. Bölümler.

⁴³ Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, III. Kitap, IV. Bölüm.

⁴⁴ James MILLER, **Rousseau: Dreamer of Democracy**, Yale University Press, New Haven, 1984, s. 105, 116-118. Hükümet şekli olarak demokrasi aşırı güç koşullar gerektirdiği ve bu koşulların bir araya toplanması zor olduğu için Rousseau'ya göre bunun insanlardan oluşmuş bir toplum tarafından gerçekleştirilmesi güçtür. Çünkü bu biçimdeki demokrasi anlayışının gerçekleşmesi için; halkın kolayca toplanabileceği ve her vatandaşın diğer herkesi kolaylıkla tanıyabileceği çok küçük bir şehir, tüm işlerde büyük bir sadelik, eşitliği sağlayabilecek ve ayrıcalıkları ortadan kaldıracak kadar servet ve toplumda lüksün bulunmaması gibi koşullar aranmaktadır. Bkz. Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, III. Kitap, IV. Bölüm

“Hükümet etme biçimi” olarak demokrasi anlayışında Rousseau’nun öngördüğü demokratik modelin temel özelliklerini ve hangi kurumları kabul edip hangilerini kuramı ile bağdaştırmadığını, Schmidt’in de vurguladığı şekliyle şöyle özetlemek mümkündür: Egemenlik devredilmez olduğu için halktan devlete aktarılamaz. Dolayısıyla egemenlik hep halkta kalmalıdır. İşte bunun bir ifadesi egemenliğin bölünmez ve devredilmez olmasıdır. Bununla bağlantılı çok önemli bir sonuç ise halk egemenliğinin tüm hukuk düzeninden önce geldiği ve onu temellendirdiğidir. Dolayısıyla halk egemenliği hukukun egemenliği ya da anayasanın egemenliği ya da üstünlüğü ile aynı anlamda değildir; aksine vatandaşların kırılmamış üstünlüğüdür ve gerçek egemenlik anayasanın üstünde bir üstünlüğü içerir. Bundan dolayı anayasa mahkemeleri Rousseau’nun demokrasi anlayışı ile bağdaşmaz⁴⁵. Sayılan bu özelliklerinden yola çıkarak, Rousseau’nun çoğunlukçu demokrasi anlayışını benimsediği tespiti rahatlıkla yapılabilir.

Sonuç olarak Rousseau’nun en önemli yeniliğinin egemenliği demokratik terimlerle yeniden tanımlaması olduğu söylenebilir⁴⁶. Ancak onun öngördüğü demokrasi modelini öğrenmemize vesile olan eserlerinde ortaya koyduğu siyasal düşünceleri bazı iç çelişki ve tutarsızlıklarla doludur. Bu nedenle, demokrasiye vurgu yapan Rousseau’yu değerlendirenler, bazen Onu “demokratik düşüncenin öncüsü”, bazen de tam karşıt cephede, “anti plüralizmin havarisi” ya da “totaliterizmin kurucusu” olarak niteleyebilmektedirler⁴⁷. Ancak, konumuz açısından bakıldığında, Rousseau’nun, demokrasiye ve halk iradesine önem vermesine rağmen, çoğunluğun despotik olabileceği tehlikesine karşı pek güvenli olmadığı görülür. Bu açılarından bakıldığında Rousseau halk egemenliğini mutlaklaştırmakta ve onu anayasal temel haklarla sınırlandırmaktan özenle kaçınmaktadır⁴⁸. İşte bu hususlar Düşünürün günümüz siyaset kuramında en fazla gündemde kalan ve tartışma konusu olan yönleridir.

⁴⁵ Schmidt, s. 63-64.

⁴⁶ Benzer görüş olarak bkz. Miller, s. 118-119.

⁴⁷ Konumuz dışında kalan ve dolayısıyla konu bütünlüğünü bozmamak açısından ele alamadığımız bu yöndeki değerlendirmeler konusunda bkz.: Schmidt, s. 71-72; Ayferi GÖZE, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, VII. Baskı, Beta Yay., İstanbul, 1995, s. 207-210; David THOMSON, **Siyasi Düşünceler Tarihi**, Çev: A. Y. Aydoğan vd.), Şule Yay., İstanbul, 1996, s. 120-127; Akal, s. 33-34.

⁴⁸ Ibid, s. 73-76. Bu görüşleri nedeniyle Constant Rousseau’yu eleştirmektedir. Bu konuda Constant, sınırsız egemenliğin uygulanma imkanının olmadığını savunur ve Rousseau’yu bu noktada, sınırsız egemenliğe sahip böylesine “canavarca iktidar”ı kime emanet ettiğini bilmediği için aslında egemenliği kullanılamaz hale getirdiğini belirterek eleştirir. Egemenliğin devredilmez, bölünmez ve temsil edilmez olduğunu söylemek, gerçekte onun kullanılamaz olduğunu ilan etmektir. Hatta, Constant’a göre egemenlik sınırsız değildir; tam tersine adalet ve bireylerin haklarıyla belirlenen alan içerisinde kayıtlıdır. Bkz. B. CONSTANT, **Political Writings**, (Trans: B. Fontana), Cambridge University Press, Cambridge, 1988, s. 176-182’den aktaran: Arslan, s. 27.

Türk Anayasalarında Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışı

Türk Anayasal gelişmelerine bakıldığında, Rousseau'nun çoğunlukçu demokrasi anlayışından etkilenen Anayasaların Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yapılanlar olduğu görülür. Hem 1921 hem de 1924 Anayasasında çoğunlukçu demokrasi anlayışı biraz farklı kapsamda da olsa açıkça etkisini göstermektedir. 1961 ve 1982 Anayasalarında ise bu anlayış terk edilerek onu yerine çoğulcu demokrasi anlayışının gereklerine yer verilmeye çalışılmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki anayasalarda çoğunlukçu demokrasi anlayışının benimsenmesinin nedeni bu dönemde demokrasinin yeni yeni ülkemizde kökleşmeye başlaması ile açıklanabilir. Konjonktürel olarak 1921 ve 1924 Anayasalarının bu biçimdeki demokrasi anlayışı ile donatılması, dönemin koşullarında öngörülen bazı hedefleri gerçekleştirme konusunda elverişli bir ortam sağlamaktaydı.

1921 Anayasasının 1. maddesinde egemenliğin kayıtsız şartsız Millete ait olduğu vurgulandıktan sonra, 2. maddede yasama ve yürütme yetkilerinin milletin yegane ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde olduğu belirtilerek yasama organının önemine işaret edilmiştir. 1924 Anayasasının 3. ve 4. maddelerinde de, egemenliğin kayıtsız şartsız Millete ait olduğu ve Türk Milletini ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin temsil edebileceği ve Millet adına egemenlik hakkını yalnızca TBMM'nin kullanacağı belirtilmiştir⁴⁹. Bu hükümlere bakıldığında her iki Anayasada da aslında demokratik bir ruhun var olduğu söylenebilir. Ancak bu çoğulcu değil, çoğunlukçu demokrasi anlayışını benimseyen bir niteliktedir ve her iki Anayasadaki demokrasi anlayışı da iktidarı bölüştürücü niteliğe sahip değildir⁵⁰.

Kuvvetler arasındaki ilişkiler açısından bu Anayasalara bakıldığında, özellikle 1921 Anayasasında tam bir kuvvetler birliği, diğerinde ise biraz daha gevşek bir örgütlenme modelinin olduğu görülür. 1921 Anayasası tam anlamıyla Meclis Hükümeti sistemini öngörmüştür. Anayasa'nın 2. maddesinde Yasama ve Yürütmenin Büyük Millet Meclisinde toplandığı açıkça ifade edilmiştir. Benimsenen kuvvetler birliği ve Meclis Hükümeti sistemi gereğince Milli Mücadele dönemi boyunca, özellikle İstiklal Mahkemeleri dolayısıyla yargı yetkisini de Meclis'e ait sayan görüşün egemen olduğu görülür⁵¹. 1920'de Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla ilk kez ortaya çıkan ve 1921 Anayasasıyla da benimsenen bu hükümet sistemi

⁴⁹ 1921 Anayasasının tam metni için bkz: **1. Tertip Düstur**, Cilt: 1, s. 196-199; 1924 Anayasasının tam metni için bkz: **3. Tertip Düstur**, Cilt: 26, s. 170 vd.

⁵⁰ 1924 Anayasasında bu yöndeki değerlendirmeler için bkz.: Özbudun, s. 11; Bülent TANÖR, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, II. Baskı, Der Yay., İstanbul, 1995, s. 273.

⁵¹ Bkz. Tanör, s. 214-217.

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkemizde Rousseau'nun açık etkisini gözler önüne sermektedir⁵².

1924 Anayasasında ise biraz daha gevşek bir güçler birliği vardır. Buna göre yasama yetkisi ve yürütme erki Türkiye Büyük Millet Meclisinde belirir ve onda toplanır. Ancak Meclis yasama yetkisini bizzat kendisi kullanırken; yürütme yetkisini kendi seçtiği Cumhurbaşkanı ve onun tayin edeceği Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Yani 1924 Anayasasında 1921'deki gibi tam anlamıyla güçler birliği ilkesine dayanan Meclis Hükümeti sistemi benimsenmemiştir. Ancak tam olarak parlamenter hükümet sistemi de benimsenmemiştir. 1924'ün benimsediği hükümet sisteminde Meclisin üstünlüğü açıkça fark edilmektedir. Bu sistem "kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı" sistemi olarak adlandırılmaktadır⁵³.

Özellikle 1921 Anayasasında çok net biçimde farkedilen kuvvetler birliği sistemi tam anlamıyla Rousseau'nun görüşlerine uygun bir örgütlenmedir. Nitekim Rousseau kuvvetler ayrılığını, birbirine bağlı olan parçaları ayırdığı için şiddetle eleştirmektedir⁵⁴. Çünkü egemenlik bölünmez niteliğe sahip olduğuna göre, egemenliğin farklı organlar tarafından bölüşülmesi de mümkün olmamalıdır. Bunun yanında bu iki Anayasada yasama ve yürütme arasındaki ilişkilerle ilgili olarak benimsenen model de Rousseau'nun öğretisi ile benzeşmektedir. Özellikle Rousseau'nun modelindeki hükümetin, sadece yasama organının icra organı olması, her zaman egemene hesap verme zorunluluğu, egemen varlığın hükümete emanet ettiği bu yetkiyi her zaman sınırlayabilme, değişikliğe uğratabilme ve dilediğinde geri alabilme yetkisine sahip olması, 1921 Anayasasında daha net biçimde olmakla birlikte temelde her iki Anayasada da yer almaktadır⁵⁵.

1921 ve 1924 Anayasalarında Parlamentonun üstünlüğünün Rousseau'nun öğretisi ile doğrudan ilgili olması yanında, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinin bu iki Anayasasında ilk kez ulusal egemenlik kavramını parlamentonun varlığı ve iradesi ile kaynaştırmasının da önemli olduğunu belirtmek gerekir. Bunun bir gereği olarak meşruti monarşiden demokratik egemenliğe dayalı Cumhuriyete geçilirken parlamentonun üstünlüğü her iki anayasada da yerini almıştır. Ulus iradesi ile Meclis iradesini birbiri ile eş anlamlı kabul ederek, ulusal iradenin egemen olması için en güçlü güvence olarak Meclisin varlığını göstermek o tarihlerde önemli bir sonuç olarak ortaya çıkmaktaydı⁵⁶.

⁵² Bkz. İhsan GÜNEŞ, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1997, s. 228.

⁵³ Bkz. Özbudun, s. 9

⁵⁴ Bkz. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, II. Kitap, II. Bölüm.

⁵⁵ Rousseau'nun bu görüşleri için bkz. *Ibid.*, III. Kitap, I. Bölüm.

⁵⁶ Mümtaz SOYSAL, *Anayasanın Anlamı*, VII. Baskı, Gerçek Yayınevi, Ankara, 1987, s. 51.

1921 Anayasasında Meclis Hükümeti sistemi benimsendiği için, yasama organı yürütme yetkisini bizzat kendi içerisinde görevlendirdiği kişiler aracılığıyla kullanmaktaydı. Yürütme konusunda görevli bu kişiler sürekli Meclis'e hesap vermek ve gerektiğinde azledilmek gibi etkili yöntemlerle denetlenebilmekteydi. Bu Anayasada böylesi tek elden yönetimi sağlamak amacıyla Meclis Hükümeti sisteminin benimsenmesinin konjonktürel pratik bir nedeni vardı. O da Ulusal Kurtuluş Mücadelesini başarıya ulaştırmaktır⁵⁷. Gerçekten tek elden yönetimin gerçekleştirilmesi ile sürdürülmekte olan Kurtuluş Mücadelesinde kararların alınıp uygulanmasında gerekli olan hız ve kararlılık da sağlanmış olacak ve bu noktada Meclis, aldığı kararların hemen uygulanması için gerekli olan tüm yetkileri elinde bulundurarak başarıyı sağlayabilecekti. Bu açılarından bakıldığında 1921 Anayasasında Meclis Hükümeti sisteminin benimsenmiş olmasının Bağımsızlık Mücadelesinde başarının elde edilmesinde önemli rol oynadığı görülür. Nitekim Mücadelenin sonuçlanmasının ardından Cumhuriyetin ilanı ile birlikte yavaş yavaş bu hükümet sistemi terk edilmeye başlanmıştır.

Bununla birlikte 1924 Anayasasına gelindiğinde yine de “meclisin üstünlüğü” ilkesi sistem içerisinde ağırlığını hissettirmeyi sürdürmüştür. Bu Anayasada 1921'deki Meclis Hükümeti modelinin terk edilmesiyle Parlamenter rejime geçildiği söylenemez. Acaba niçin 1924 Anayasasında “kuvvetler birliği ve görevler ayrılığı” biçiminde nitelenen bir modele bağlı kalınmış ve Meclisin mutlak üstünlüğü benimsenmiştir? Özbudun bunun üç nedeninin olduğunu belirtmektedir: Birinci olarak burada benimsenmiş olan çoğunlukçu demokrasi anlayışı Türk kamu hukukunun ve siyasal düşüncesinin geniş ölçüde esinlendiği Fransa'da da halen hakimdir. İkinci olarak Milli Mücadelenin fikir ortamı içerisinde, milletin haklarının ancak milli irade ürünü olmayan organlar, özellikle padişah tarafından zedelenebileceği görüşü benimsenmiş ve milletin kendi temsilcilerinden oluşan çoğunluğuna karşı da korunabileceği görüşü pek akla gelmemiştir. Üçüncü olarak ise Atatürk'ün ve yakın çalışma arkadaşlarının Devrim programını gerçekleştirme konusunda çoğunlukçu demokrasi anlayışı daha elverişli koşullar sağlamaktaydı⁵⁸. Bu gerekçelerden belki de en önemlisi sonuncusuydu. Nitekim toplumsal ve siyasal alanda gerçekleştirilen önemli devrimler için 1924 Anayasasının çoğunlukçu demokrasi anlayışı uygun bir ortam sağlamaktaydı.

Bu aşamada bir noktayı biraz daha açmak gerekir: 1924 Anayasasında çoğunluğun mutlak üstünlüğünün sakınca doğurması mümkün değil miydi? Bu belki de önemli bir sakınca doğurabilirdi. Ancak bu iki nedenle ihmal edilmiş olabilir. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğundan Cumhuriyete geçiş sürecinde önemli olan Padişahın egemenlik yetkisini kısıtlamaktı. Bu

⁵⁷ Benzer görüş olarak bkz. Tanör, s. 217

⁵⁸ Özbudun, s. 13.

noktada onun yerine geçen millet egemenliğinin kısıtlanması düşünülmemiş olabilir⁵⁹. Bu nedenle çoğulcu demokrasi anlayışı 1921 ve 1924 Anayasalarında benimsenmemiştir. Egemenliğin sınırlandırılması sorunu ancak 1961 Anayasası ile gündeme gelmiştir. İkincisi ise o dönemde Batılı demokrasilerde bile çoğulcu demokrasinin doğurabileceği sakıncaların pek fark edilmemiş olmasıdır. Bu açıardan bakıldığında Cumhuriyetin ilk yıllarında böyle bir anlayışın benimsenmesinin nedenini anlamak daha kolay olur.

1924 Anayasasında “çoğulcu demokrasi” anlayışı açıkça bu adla benimsenmemiş olsa da, egemenliğin sahibi, kullanılması ve sınırları ile ilgili olarak getirdiklerine bakıldığında bu Anayasanın bu anlayışın etkisinde olduğu rahatlıkla anlaşılır. Aşağıda sıralanan dört husus bu Anayasada çoğulcu demokrasi anlayışı ve Meclisin üstünlüğünün benimsendiğini kanıtlamaktadır:

Birinci olarak, Anayasada, egemenliği, Millet adına Türkiye Büyük Millet Meclisinin tek başına kullanacağını öngörülmüş olması aynı zamanda Meclisin çoğunluğunun millet iradesini temsil edeceğini ifade etmektedir. Egemenliğin sahibi olan Türk Milleti adına TBMM'nin tek başına bu egemenliği kullanması meclisin üstünlüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

İkinci olarak bu üstünlüğün hiçbir biçimde gölgelenmemesi ile ilgilidir. Yani Meclis'in çoğunluk oyu ile aldığı kararların yanlış olduğu ve dolayısıyla uygulanmaması gerektiği düşüncesinin ileri sürülmesi mümkün değildir. Nitekim bu Anayasada TBMM'nin çıkarmış olduğu kanunların Anayasaya uygunluğunu denetlemekle görevli bir merci olarak Anayasa Mahkemesi ya da benzeri bir görevi yerine getirebilecek hiçbir kurum öngörülmemiştir.

1924 Anayasasında vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruyacak bir güvence olarak Anayasa Mahkemesi gibi bir kurumun getirilmemesinin önemli bir nedeni bu Anayasada ulusal egemenlik anlayışı ile TBMM'nin özdeşleştirilmesinde yatmaktadır. Buna göre vatandaşların hak ve özgürlüklerini koruyacak en sağlam güvence egemenliğin yalnızca Meclis tarafından kullanılmasıdır. TBMM Milleti temsil ettiğine ve egemenliği de onun adına kullandığına göre bu durumda vatandaşların özgürlüklerini Meclis'e karşı korumaya gerek yoktur. 1924 Anayasasını yapanlar, hem Fransız İhtilalinin hem de Kurtuluş Mücadelesinin etkisiyle, Meclis iradesini sınırlayacak önlemlerin aynı zamanda Millet iradesini de sınırlama anlamına geleceğinden endişe duydukları için bu anlayışı benimsemiş olabilirler. Meclis ile Millet arasında gerçekten bir özdeşliğin bulunup bulunmadığı

⁵⁹ Ibid.; Tanör, s. 239.

kuşkusu ve Meclis'in de Anayasaya aykırı irade ortaya koyabileceği ihtimali o dönemde henüz kafaları kurcalamaya başlamamıştı⁶⁰.

Bununla birlikte, Anayasa Mahkemesine yer vermemiş olmasına rağmen 1924 Anayasasında Anayasanın üstünlüğü ilkesinin benimsendiğini kanıtlayan şu kurala yer verilmiştir: "Anayasanın hiçbir maddesi hiçbir sebep ve bahane ile savsanamaz ve işlerlikten alıkonamaz. Hiçbir kanun Anayasaya aykırı olamaz." (madde: 103). Bunun yanında yine Anayasanın 102. Maddesinde, Anayasa maddelerinin değiştirilmesi normal kanunlardan daha zor koşullara bağlanmasına, yani katı anayasa sistemi benimsenmesine rağmen, uygulamada Anayasanın üstünlüğü ilkesi pek bir anlam ifade edememiştir. Bunun temelinde çoğunlukçu demokrasi anlayışının etkisiyle Yasama organının çoğunluk oyu ile çıkarmış olduğu kanunların mutlak biçimde doğru kabul edilmesi varsayımı yatmaktadır. Anayasada bunun kanıtı Yasama organının çıkarmış olduğu kanunların hiçbir biçimde başka bir kurum ya da merciin denetimine tabi tutulmaması olmuştur. Bundan dolayı bu ilke pratik bir sonuç doğuramamış ve uygulamada Anayasaya aykırı kanunlar çıkarılabilmiş ve bu noktada Anayasanın üstünlüğü bir anlam ifade edememiştir⁶¹. Sonuçta egemenlik ve özellikle "mutlak Meclis üstünlüğü" uygulamada Parlamentodaki "çoğunluğun mutlak üstünlüğü"ne dönüşebilmiştir⁶².

Üçüncü olarak, öngörülen hükümet sisteminde TBMM'nin yürütmeye karşı üstünlüğü Anayasadaki etkileşim mekanizmasından da rahatlıkla fark edilebilmektedir. Bu Anayasada TBMM'nin yürütme organı tarafından feshine ilişkin hiçbir hüküm bulunmamaktadır. Tam tersine Anayasanın 7. maddesinde TBMM'nin Hükümeti her zaman denetleme ve düşürme yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. Bu da Meclisin üstünlüğünün 1924 Anayasasındaki diğer bir görünümü olarak değerlendirilmelidir.

Sonucusu ise, kanunların yorumlanması ile ilgilidir. 1924 Anayasasında kanunların Anayasaya uygunluğunun denetlenmesi amacıyla Anayasa Mahkemesi gibi ayrı bir örgüte yer verilmediği gibi, yine kanunların yorumlanması yetkisi de bu Anayasada yargısal bir kuruma değil, TBMM'ye verilmiştir. Böylece yargı sadece dar anlamda "kanunu uygulama" biçimindeki tek bir görevle sınırlanmaya çalışılmış ve yasama organı adeta hukuk düzeninin egemeni konumuna getirilmiştir⁶³. Anayasa'nın 52. maddesindeki, "Tüzüklerin kanunlara aykırılığı ileri sürüldüğünde bunun çözüm yeri Türkiye Büyük Millet Meclisidir."

⁶⁰ Soysal, s. 51.

⁶¹ Özbudun, s. 13; Tanör, s. 259.

⁶² Arslan, s. 20-21

⁶³ Mustafa ERDOĞAN, *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*, 3. Baskı, Liberte Yay., Ankara, 2001, s. 49.

biçimindeki hüküm de 1924 Anayasasında yasama organının “hukuk düzeninin egemeni” olmasını desteklemektedir.

Görüldüğü gibi 1924 Anayasasının sonuçta parlamentonun mutlak üstünlüğünü benimseyerek tam anlamıyla çoğunlukçu demokrasi anlayışına uygun bir formülasyonu gerçekleştirdiğini görmek mümkündür⁶⁴. Anayasanın öngördüğü bu modelin uygulamaya yansması da bu biçimde olmuştur. Hatta, özellikle 1945’den sonra çok partili siyasi hayata geçildiğinde, çoğunluğu sınırlamada demokratik temayüllerin yetersizliği ve kamuoyu tepkisinin cıvıllığı gibi unsurların etkisiyle çok partili demokrasi deneyimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır⁶⁵. Bunun temelinde, anayasa yargısı yolu ile denetlenememesi nedeniyle, parlamentoda çoğunluğu elinde tutan partinin her çıkarmış olduğu kanunun, çoğunlukçu demokrasi anlayışının bir gereği olarak kesin doğru ve bu nedenle Anayasaya uygun olduğu varsayımının arkasına sığınıp uygulanması zorunluluğu yatmaktadır⁶⁶. Zamanla bu biçimdeki demokrasi anlayışının sakıncaları gündeme getirilmiş ve 1950-60 arasında yapılan değişik önerilerde de bunun yerine çoğulcu demokrasi anlayışının gereklerinin getirilmesi savunulmuştur⁶⁷.

⁶⁴ TBMM, 1924 Anayasası hazırlanırken, Mustafa Kemal’in taleplerine rağmen, Meclisin üstünlüğünü koruma noktasında oldukça titiz davranmış ve bu bağlamda çeşitli talepleri sonuçta hep bu ilke doğrultusunda kendi lehine formüle etmeyi başarmıştır. Bu konuda Koçak, Meclisi tatilde iken olağanüstü toplantıya çağırma, Meclisi fesh etme, Cumhurbaşkanının görev süresi, Cumhurbaşkanının kanunları geri gönderme yetkisi, Hükümet programının Meclise sunumu gibi konularda taslakta yer alan ve daha ziyade yürütmeyi yasama karşısında güçlü kılmaya çalışan yetkileri TBMM’nin Anayasa görüşmeleri sırasında nasıl kendi lehine değiştirerek kabul ettiğini açıklamaktadır. Bkz. Cemil KOÇAK, “Siyasal Tarih: 1923-1950”, **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, V. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 95-96.

⁶⁵ Turhan, s. 61.

⁶⁶ Aslında 1924 Anayasası döneminde uygulanan seçim sistemi de çoğunlukçu demokrasiye katkı sağlamıştır. Tek parti döneminde zaten tartışmasız bir çoğunlukçu demokrasi ve buna uygun seçim sistemi vardır. Ama asıl önemlisi seçim sisteminin çok partili yaşama geçtikten sonra sağladığı faydadır. Bu dönemde uygulanan listeli tek turlu çoğunluk sistemi sayesinde, çok küçük bir farkla dahi olsa bir ilde birinci olan partinin o ilin tüm milletvekillerini kazanması sonucunda, ülke genelindeki seçim çevrelerinin çoğunluğunda önde olan siyasal parti parlamentoda genellikle almış olduğu oyun çok fazla üzerinde milletvekiline sahip olabilmektedir. Bunun sonucunda da o siyasal parti tek başına parlamento çoğunluğunu elde ettiği için bir anlamda egemenliği Türk Milleti adına kullanmakta ve bu doğrultuda istediği biçimde kanunlar çıkarabilmekte ve sonuçta bu durum ulusal iradenin tezahürü olarak algılanabilmektedir.

⁶⁷ Dönemin ana muhalefet partisi olarak CHP’nin 1959 yılındaki kurultayında kabul ettiği “İlk Hedefler Beyannamesi”ndeki İkinci Meclisin çoğunluğu frenleyici bir mekanizma olarak önerilmesi, Anayasa Mahkemesinin getirilmesi, basın özgürlüğünün anayasal güvenceye kavuşturulması, üniversitenin özerkliği biçimindeki öneriler demeti çoğunlukçu demokrasiye artık bireyin özgürlüğü açısından daha güvenceli bir demokrasi anlayışı olan çoğulcu demokrasiye geçişi amaçlamaktaydı. İlginçtir ki bu öneriler bir Askeri Müdahale sonrasında

Nitekim 1961 Anayasası ile bir önceki Anayasaya tepki olarak çoğulcu demokrasi anlayışı getirilmiştir. Bu en fazla egemenliğin kullanılmasında ve Anayasal demokrasinin benimsenmesinde kendisini göstermiştir. 1961 Anayasası, egemenliği kullanma noktasında artık TBMM'yi sadece "yetkili organlardan birisi" konumuna getirmiştir. Bunun yanında Anayasada egemenliği kullanacak organlar bunu "Anayasanın koyduğu esaslara göre" gerçekleştirmek zorundadırlar. Kaldı ki bu sadece öylesine belirtilmiş ve geçiştirilmiş bir hüküm olarak da kabul edilemez. Çünkü bunun bir gereği olarak yeni Anayasada özellikle yasama organının çoğunluk oyu ile çıkardığı kanunları Anayasaya uygunluk denetiminden geçiren Anayasa Mahkemesi getirilmiştir. Böylece artık Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı gerçek anlamda uygulamada da sağlanmıştır. Anayasa Mahkemesini getirmekle 1961 Anayasası bir anlamda öncekinden farklı olarak Anayasanın üstünlüğünü kurumsal bir güvenceye de bağlamış olmaktadır⁶⁸. Aynı kurumsal güvenceler 1982 Anayasasında da hemen hemen yer almıştır. Dolayısıyla bundan hareketle çoğulcu demokrasi anlayışının Türk Anayasalarından sadece 1921 ve 1924 Anayasalarında etkisini gösterdiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Özetlemek gerekirse Rousseau'nun kuramından etkilenerek ortaya çıkan çoğulcu demokrasi anlayışının Türk Anayasalarında açık etkisi olduğu görülmektedir⁶⁹. Ancak evrensel düzeyde demokrasinin gelişimi paralelinde Türkiye'de de çoğulcu demokrasi anlayışının yavaş yavaş terk edilmeye başlandığı görülmektedir. Rousseau'nun genel irade kuramıyla bağdaşmadığı için kuramında çok partili siyasal yaşamı tasvip etmemesi dikkate alındığında, 1945'te çok partili hayata geçişle birlikte Türkiye'de Rousseau'cu demokrasi anlayışından uygulama aşamasında bir kopuşun başladığı⁷⁰ ve 1961 Anayasasında çoğulcu demokrasi anlayışına geçilerek de

yapılan 1961 Anayasasında tam anlamıyla yerini bulmuştur. Bu konuda bkz. Mete TUNÇAY, "Siyasal Tarih (1950-1960)", **Türkiye Tarihi 4: Çağdaş Türkiye 1908-1980**, V. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 184-187.

⁶⁸ Erdoğan, **Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset**, s. 86.

⁶⁹ Aslında 1921 ve 1924 Anayasalarında tüm özellikleriyle Rousseau'nun öngördüğü biçimde bir demokrasi modelinin var olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Rousseau'da aslında milletvekillerinin halkın temsilcileri olarak bulunmaması gerekir. Rousseau'ya göre özgür bir devlette yurttaşlar her işi kendi elleriyle yaparlar. Egemenlik temsil edilemez. Yani Rousseau'da ideal olan doğrudan halkın devlet yönetimini gerçekleştirmesidir. Bu açıdan doğrudan demokrasiyi temsili demokrasiye tercih eder. Bkz. Alan R. BALL, **Modern Politics and Government**, Fourth Edition, Macmillan Education Ltd, London, 1988, s. 113. Bu nokta dikkate alındığında 1921 ve 1924 Anayasalarında Rousseau'nun kuramından bu bağlamda bir sapmanın olduğu görülür.

⁷⁰ Aslında 1945'e kadar olan dönemde Meclis içerisinde tek partinin egemen olmasının tam anlamıyla Rousseau'nun öngördüğü biçimde gerçekleştiğini söylemek doğru değildir. Çünkü özellikle Birinci TBMM'de hiçbir parti olmasa bile farklı grupların bulunması bunun kanıtıdır. Bu gruplar Meclisin demokratik bir ortamda çalışmasına katkı sağlamıştır. Ancak o

bu kopuşun Anayasal düzeyde sonuçlandığı söylenebilir. Rousseau'cu çoğunlukçu demokrasi anlayışının aşılması noktasında Türk Anayasalarında yaşanan bu gelişme Batılı demokrasilerde yaşanan gelişim süreciyle paralellik göstermektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Rousseau'nun "çoğunlukçu" olarak karşımıza çıkan demokrasi anlayışı ülkemizde hem 1921 hem de 1924 Anayasalarını etkilemiştir. 1921 Anayasasını, hem tam anlamıyla güçler birliği ilkesi hem de parlamentodaki çoğunluğun mutlak üstünlüğü açılarından etkilemiştir. 1924 Anayasasında yine etkisi açık olmakla birlikte, sadece güçler arasındaki ilişki 1921'e nazaran güçler birliği ilkesinden biraz uzaklaşmıştır. Ancak yine de Rousseau'nun "genel irade" anlayışı 1924 Anayasasını temelden etkilemiştir. Bu noktada Meclis'in üstünlüğü, Meclis iradesinin mutlaklığı ve yanılmazlığı gibi ilkeler bunun sonucu olarak kabul edilmelidir. Ancak 1961 ve 1982 Anayasalarında çoğunlukçu demokrasi anlayışının böyle bir etkisinden bahsetmek mümkün değildir.

Çoğunlukçu demokrasi, geçmişte evrensel düzeyde tasvip edilen bir demokrasi anlayışı olmasına rağmen zamanla terk edilmeye başlanmıştır. Demokrasinin daha iyiye ulaşması sürecinde çoğunlukçu demokrasi anlayışı, özellikle II. Dünya Savaşından sonra, kimi Batılı ülkelerde uygulamada doğurduğu sakıncalar neticesinde yeni arayışlara neden olmuştur. Özellikle faşizm ve nasyonal sosyalizmin etkisinde kalan İtalya ve Almanya gibi ülkelerde görülmüştür ki çoğunluğun yönetimi rahatlıkla çoğunluğun istibdadına yol açabilmektedir. Çünkü çoğunluk bazen yanılabilir, adaletsiz olabilir, hatta bazı durumlarda bilinçli biçimde kendi antidemokratik emellerini gerçekleştirebilir. Çünkü çoğunlukçu demokrasi anlayışı bu noktada çoğunluk iradesine karşı bir güvence getirmiş değildir; aksine çoğunluk iradesinin mutlak doğru olduğunu ve bu nedenle mutlaka uyulması gereken bir özelliğe sahip olduğunu kabul etmektedir. Bunun gibi yine bu demokrasi anlayışına göre yasal olmayan davranış çoğunluk desteğini yanına alamayanların, yani azınlıkta kalanların tavrı olacaktır. Oysa tam tersi mantık geçmişte demokrasinin ortadan kaldırılmasında büyük bir tehdit olarak varlığını hissettirmişti. Geçmişte Batılı ülkelerin bazılarında ortaya çıkan diktatörlüklerde çoğunluğun desteği alındıktan sonra, bu sözde formalite tamamlanınca, bilinçli biçimde kapılar kapatılmış, muhalefet yok edilmiş ve böylece çoğunluğun üstünlüğü sürekli bir hal almıştır⁷¹. Bu sayede çoğunluk, demokrasinin taraflarından birisi olmaktan çıkıp, Akal'ın deyimiyle, devlete dönüşebilmiştir ve bu biçimdeki demokrasi anlayışının

dönemin koşulları gereği olarak bu grupların sınıfsal yönünün olmadığı daha ziyade ideolojik farklılığa dayalı olduğu görülmektedir. Bu farklı gruplar için bkz. Güneş, s. 148-192.

⁷¹ Ball, s. 116

sonuçta totaliter devletle aynı anlama gelebileceği açıklıkla hissedilmiştir⁷². Bunlar uygulamada acı örneklerle yaşandığı için günümüzde çoğunlukçu demokrasi anlayışı terk edilmiştir.

Bu noktada yeni bir anlayış olarak “çoğulcu demokrasi” benimsenirken, yine de demokrasilerde baştan beri çok temel bir ilke olarak var olan “çoğunluğun yönetme hakkı” aynen kalmıştır. Ancak bunun yanında, çoğulcu demokrasinin olmazsa olmaz koşulları olarak temel hak ve özgürlüklerin korunması, çok partili siyasal yaşam, muhalefet etme özgürlüğü ve azınlığın korunması gibi temel ilkeler de sisteme monte edilmiştir. Böylece çoğunluk iradesi sırf çoğunluğu elde ettiği için mutlak doğru olarak kabul edilmemekte, onu da sınırlayan, dolayısıyla onun da uygun olması zorunluluğunu karşımıza çıkaran bu ilkeler de artık çağdaş demokrasilerde çoğunluğun yönetme hakkı yanında yerini almıştır.

Bu açıdan bakıldığında Rousseau, yaşadığı dönemde ortaya çıkmaya başlayan ve adeta o tarihten bu yana zafer kazanmayı sürdüren büyük demokratik devrimin en önemli filozofu olarak görülebilir. Bu niteliğiyle de demokrasi kuramına çok büyük bir etki yapmıştır. Ancak onun görüşleri artık geçmişte kalmıştır; günümüzde genel kabul gören demokrasi kuramında fazla bir öneme sahip değildir; üstelik bu görüşlerin günümüzde uygulanması da zordur⁷³. Çünkü Onun demokrasi anlayışında çoğulculuğun gereklerine yer verilmemiştir. Böylece Rousseau'nun “mutlak egemenlik” anlayışı da Devlet iktidarını sınırlandırma amacı taşıyan “anayasacılık hareketleri” sonucunda ağır bir erozyona uğramıştır. Ek olarak günümüzde, küreselleşme dalgası ile egemenlik, özellikle de uluslarüstü düzeyde de kullanıldığından “bölünmez” nitelikli egemenliğin paylaşılmamasını sonuçlandırdığı için ağır bir değişim geçirmektedir⁷⁴.

Demokrasi kuramındaki bu gelişmeler Türk Anayasalarına uyarlandığında şöyle bir değerlendirme yapılabilir: 1921 Anayasasının bir Ulusal Kurtuluş Mücadelesi amacı taşıdığı için farklı bir nitelikte olması gereği her zaman açıklanabilecek bir husus olarak görülebilir. Bunun yanında 1924 Anayasasının çoğunlukçu demokrasi anlayışını benimsemiş olmasını da çok fazla garipsememek gerekir. Çünkü demokrasinin gelişim sürecine paralel olarak bakıldığında zaten o dönemin demokratik ülke anayasalarında da çoğulcu demokrasi anlayışının henüz kurumsallaşmadığı görülür⁷⁵. Ancak bazı Batılı ülkelerde çoğunlukçu demokrasinin sakıncaları ortaya çıkmaya ve yine Türkiye’de siyasal iktidarlar bunun sakıncalarını hissettirmeye başlayınca, yavaş yavaş bu anlayışın sakıncalarına karşı tedbirlerin alınması gereği ortaya çıkmıştır.

⁷² Akal, s. 34.

⁷³ Thomson, s. 120-121.

⁷⁴ Bkz. Arslan, s. 28.

⁷⁵ Benzer görüş için bkz. Tanör, s. 274.

Sonuç olarak çoğunlukçu demokrasi anlayışı, hem demokrasi teorisinin temellendirilmesi sürecinde Rousseau'da ve hem de saltanattan demokratik egemenlik ilkesine dayalı yeni rejime geçiş sürecinde Türkiye'de 1921 ve 1924 Anayasalarında çok önemli bir yere sahiptir. Her ikisinde de çoğunlukçu anlayışın, demokrasinin gelişim sürecinin başlangıç aşamasında var olması birbirine benzeyen yönleri olarak görülebilir. Ancak, demokrasinin yetkinleşmesi ve daha ideal bir boyuta doğru gelişmesine paralel olarak hem Rousseau'daki, hem de 1921 ve 1924 Anayasalarındaki çoğunlukçu demokrasi anlayışı ihtiyaca cevap veremedikleri için terk edilmeye mahkum olmuşlardır. Ardından, teori ve uygulamasıyla bütünsellik arz edecek biçimde özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Batıda ve 1961 Anayasası ile başlayan süreçte ülkemizde artık demokrasinin yeni versiyonu olarak niteleyebileceğimiz "çoğulcu" boyutu, geçmişte yaşanan olumsuzluklar sonrasında, çoğunluk karşısındakilerin de hak ve özgürlüklerini güvence altına alabilecek pratik gereksinimlerle birlikte sahneye çıkmıştır⁷⁶.

⁷⁶ Türk doktrininde Tanör, Türk Anayasaları ve siyasal hayatını inceledikten sonra bizim bu çalışmada ele aldığımız çoğunlukçu demokrasi ve çoğulcu demokrasi anlayışları konusunda şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçildikten sonra, Batılı demokrasi bağlamı içinde kalan başlıca iki demokrasi anlayışı etkili olmuştur ve bunlara da yine iki anayasa karşılık gelmektedir. Bunlardan çoğunlukçu demokrasi anlayışı biçiminde karşımıza çıkan birincisi, Demokrat Parti ve Adalet Partisi ve hatta Doğru Yol Partisi geleneği tarafından temsil olunmaktadır ve bunun ideal anayasa tipi 1924 Anayasasıdır. Bu çizgi anayasal kurumlar ve kuvvetler ayrılığıyla sağlanabilecek "dengeli demokrasi" ve "bölünmüş egemenlik" anlayışına karşıdır; bu anlayışa göre demokrasinin özü genel seçimlerdir; milli irade seçimle belirdikten sonra gerisi artık Meclis'in ve oradan çıkacak olan hükümetin işidir. CHP'nin simgelediği ve çoğulcu demokrasi yaklaşımı olarak adlandırılan ikincisi ise diğerine kıyasla katılımcı, çoğulcu ve kurumlar arasında daha dengeli bir niteliğe sahiptir. Bunun ideal anayasa tipi ise 1961 Anayasasıdır. Bkz. Tanör, s. 352-356. Bu ayırım çoğunlukçu ve çoğulcu demokrasi anlayışları ve Türk siyasal - anayasal sisteminde bunların görünümü noktasında öğretici bir özelliğe sahiptir. Hatta genellikle DP/AP/DYP çizgisinin daha az katılımcı ve çoğulcu olmayan bir siyaset anlayışı yönünü vurgulaması nedeniyle önemlidir. Ancak bu noktada özellikle çoğulcu demokrasi ve onu temsil eden CHP hakkında iki noktaya katılmanın zor olduğunu belirtmek gerekir: Bunlardan birincisi CHP eğer kuruluşundan bu yana çoğulcu demokrasi anlayışı tarafında olsa idi, 1945'e kadar siyasal alanda tek parti halinde kalmaması gerekirdi. Buna benzer bir değerlendirme için bkz. Fazıl SAĞLAM, "Cumhuriyet Döneminde İnsan Hakları", **75 Yılda Tebaa'dan Yurttaş'a Doğru**, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1998, s. 94. İkincisi, 1924 Anayasası çoğunlukçu demokrasi anlayışını temsil ettiğine göre o zaman onu yapan partinin de çoğunlukçu anlayışı benimsemesi gerekirdi. Ancak, 1924 Anayasasını, çoğunlukçu demokrasi anlayışını savunan Demokrat Parti değil; çoğulcu demokrasiyi savunduğu söylenen CHP yapmıştır. Oysa bu Anayasanın yapıldığı tarihte çoğunlukçu demokrasiyi temsil ettiği söylenen partilerden hiçbirisi henüz kurulmamıştı. Dolayısıyla Tanör'ün tespitinin bu açılardan düzeltilmesi gerekir. O zaman bu konuda şöyle bir ifade kullanmak belki daha doğru olabilir: CHP özellikle çok partili siyasal yaşama geçtikten sonra çoğulcu demokrasi anlayışını savunmaya

Bununla birlikte, Anayasal düzeyde etkileri silinmiş olsa da ülkemizde siyasal alanda çoğunlukçu demokrasi anlayışının etkilerinin halen bazı noktalarda var olduğunu söylemek mümkündür⁷⁷. Bu etkiler özellikle de siyasal iktidarı elinde tutan sayısal çoğunlukların Anayasada belirtilen ilkelere aykırı hareket ederek ve hatta kimi durumlarda Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını hiçe sayarak kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeleri esnasında karşımıza çıkmaktadır⁷⁸. 1961 öncesinden farklı olarak, bu biçimdeki girişimlerin, genellikle çoğulcu anayasaların getirdiği çoğunluğu sınırlayıcı ve çoğulculuğu sağlayıcı nitelikteki yaptırımların devreye girmesi ile telafisi mümkün olmaktadır. Ancak kanaatimizce bu hukuksal engellerden ziyade asıl önemli olan çoğulcu demokrasinin ve çoğulcu toplum modelinin bir toplumsal olgu biçiminde benimsenmesidir. Bu da yerleşmiş bir demokratik siyasal kültürün varlığını gerektirir.

başlamıştır ve bu tarihten itibaren Türk Siyasal Hayatında çoğulcu demokrasinin temsilcisi sayılabilir.

⁷⁷ Benzer değerlendirme için bkz. Sağlam, s. 93; Arslan, s. 28-29.

⁷⁸ Özellikle 1982 Anayasasından sonraki dönemde, Anayasa Mahkemesinin peş peşe bu konuda vermiş olduğu iptal kararlarına rağmen, milletvekillerinin kendilerine milletvekilliklerinin sona ermesi durumunda oldukça avantajlı hususlar sağlayan ve kamuoyunda "Kıyak Emeklilik Yasası" olarak nitelendirilen Kanunu çıkarmaları bunun tipik örneğidir.